

Наталя Головіна

ГОЛОВІНА Наталя Ігорівна – кандидат філософських наук, завідувач кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Сфера наукових інтересів – естетика, філософія культури, культурологія.

ЕСТЕТИЧНА ОСВІТА В УМОВАХ ПОСТКУЛЬТУРИ

У статті розглянуті цілі й завдання естетичної освіти, пред'явленої в єдності навчання й виховання, в умовах посткультури.

Ключові слова: *посткультура, естетизація, естетична освіта, естетичне навчання, естетичне виховання.*

Сучасна дійсність, яку ми переживаємо, складна, суперечлива за своїм характером настільки, що розмова про естетичну освіту здається такою, що втратила свою актуальність. Більше того, криза художніх і естетичних уявлень і цінностей у сучасної людини, особливо молодой, яка виросла в умовах бурхливої інформатизації суспільства; взагалі поставили під питання необхідність розуміння мистецтва в його різноманітних формах, знання про культурні цінності, можливість реалізувати себе через художню та естетичну діяльність.

Культурну ситуацію кінця ХХ – початку ХХІ століття у сучасному дослідницькому дискурсі заведено визначати терміном «посткультура». Для неї характерні фрагментація, плюралізм культурних просторів, відсутність ціннісної ієрархії і критеріїв. Головними в арт-полі посткультури стають контекстуалізм, зрівняння всіх і всіляких смислів, часто висунення на перший план маргіналістики (другорядних і третьорядних аспектів), заміна традиційних для мистецтва образності і символізму симуляцією і симулякрами; художності – інтертекстуальністю, полістилістикою, цитатністю; свідоме перемішування елементів високої і масової культури, панування кічу і кемпу, зняття ціннісних критеріїв і т.п. Оскільки посткультура визнає свою вичерпаність і нездатність виробляти нові культурні тексти і артефакти, пішовши в область нескінченного цитування та інтерпретацій, неминуча криза креативності.

Переважання технологічної складової, все більший механіцизм в освіті, процеси дроблення культурного простору й краху традиційної

© Н. І. Головіна, 2016

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.57515>

системи цінностей поставили під сумнів необхідність вироблення естетичної оцінки феноменів навколишнього світу. Стирання кордонів між високою і масовою культурою ще більш заплутало непідготовлену людину в питаннях цінності й значущості численних культурних і художніх текстів, реплікованих медіа. З точки зору прагматичного суспільства споживання, не має сенсу витратити час і зусилля на досягнення того, що може легко з'явитися одним натисканням на кнопку комп'ютера з короткими інформативними коментарями. Всі культурні цінності перетворюються в наші дні на дайджести, «переписуються» у вигляді коміксів, візуалізуються в самих різних формах.

Не в кращому стані перебуває в умовах посткультури і сама естетика. «Естетика сьогодні не належить до числа затребуваних і актуальних дисциплін. У нескінченних розмовах і дискусіях про модернізацію, мультикультуралізм, інформаційне суспільство такі поняття, як «прекрасне» або «піднесене» звучать, на перший погляд, досить архаїчно» [5, С. 403]. У межах самої естетики відбуваються трансформації предметного поля, методології, пошуки «нового обличчя». «Сучасна естетика як наукова дисципліна, яка ще нещодавно претендувала на нормативність, фундаментальність (нормативна естетика В. Ф. Асмуса, марксистко-ленінська естетика М. С. Кагана тощо), сьогодні у багатьох випадках локальна та прикладна, яка не стільки структурує, а декларує різноманітний матеріал і виступає набором інструментальних засобів. Ця ситуація дифузії естетичного викликає посилений інтерес дослідників до пошуку основ цілісності естетичного знання» [3, с.60].

Разом з тим, посткультура, як відмічає В. Бичков – це «область незліченних парадоксів, і один з них полягає в тому, що, теоретично відкинувши естетичний принцип мистецтва і гранично розмивши його межі, вона не прагне знищити (що й неможливо) в людині органічно притаманні їй естетичну свідомість, естетичне почуття, генетично й історично накопичений естетичний досвід. І естетичне постійно дає про себе знати, прориваючись і у талановитих творців самих просунутих арт-практик, і у всій ностальгічно-іронічній аурі постмодернізму, і в консерватизмі, і в масовій культурі, і в новітніх відеокліпах і комп'ютерних віртуальних реальностях, в мережевому мистецтві.... Серед суттєвих характеристик цього «прориву» естетичного можна назвати ігровий принцип, іронізм, гедоністичні інтенції, компенсаторні функції. Більш того, в постмодерністській парадигмі філософування (Барт, Башляр, Батай, Дерріда, Дельоз, Еко та ін.) чітко проявляється тенденція до створення філософсько-філологічних і культурологічних текстів за художньо-естетичними принципами. Сьогоднішній філософський, філологічний, мистецтвознавчий і навіть історичний і

археологічний дискурси в своїй організації нерідко користуються традиційними художніми принципами, тяжіючи до художнього тексту або до гри в бісер» [1, с. 261-262].

Сьогодні більш-менш очевидні такі напрямки руху художньо-естетичної посткультури як організація естетизованого середовища існування сучасної людини; організація масових видовищ, шоу, в які активно залучаються і реципієнти; організація віртуальної реальності в кіберпросторі електронних мереж – «неутилітарні сенсорно-інтелектуальні ігри, можлива предтеча художньо-естетичного досвіду людини майбутнього, організованого на основі синтезу всіх напрацювань класичних і авангардно-модерністських мистецтв на рівні нової електронної реальності і з граничним залученням до процесу творчості-гри-сприйняття кожного конкретного реципієнта» [1, с. 345].

Процес естетизації сьогодні, на мій погляд, зачіпає взагалі всі способи світосприйняття людини, а отже, й найглибші основи людської природи. Естетизація в такому випадку представляє собою об'єктивний і в той же час усвідомлюваний і цілеспрямований соціальний процес набуття або посилення естетичних якостей усіма формами суспільних відносин (соціальних речей, ідей, інститутів), включаючи особистісну. Сьогодні естетизуються економіка і політика, освіта і наука, приватне і публічне життя людини. Естетизацію соціальної реальності можна, мабуть, вважати стійкою тенденцією розвитку сучасного світу. Естетичне начало, таким чином, стало соціальним феноменом, «існує в сучасній картині світу і в соціумі в розсіяній (дісемінованій) і в той же час в абсолютно тотальній формі. В цих умовах втрачається можливість чисто теоретичного, понятійного визначення і суто раціонального осмислення естетичного, виникає необхідність активізації мислення в образах. Усі названі причини породжують можливість (а почасти вже необхідність) появи естетичної картини сучасного світу» [6, с.50].

Відповідаючи на виклики часу, сучасна естетика бачить перспективи свого розвитку, по-перше, в намаганні працювати в логіці міжкультурного підходу; по-друге, у стремлінні науковців до систематизації та узагальнення понятійно-категоріального апарату, оскільки перехід від класичної-посткласичної до некласичної моделей розвитку естетики зробив проблему понятійно-категоріального забезпечення естетичних досліджень вкрай актуальною; по-третє, в обґрунтуванні нових понять та переосмислення чи поглиблення змісту традиційного понятійно-категоріального апарату естетики відповідно до вимог сучасного естетико-художнього процесу; по-четверте, в утвердженні в українській гуманістиці зацікавленого ставлення до персоналізації розвитку естетики та історії культури загалом (біографічного методу дослідження);

по-п'яте, у пошуку онтологічного обґрунтування, власних інтеграційних основ, фундаменту цілісності естетичного знання» [3, с.61-62].

Сказане робить проблему естетичної освіти важливою та актуальною. Сама категорія «естетична освіта» ще не утвердилася остаточно в сучасних естетиці й педагогіці, вона включається в педагогічне поняття «освіта», губиться в ньому й не відіграє евристичної ролі. Водночас, виявлення змісту даної категорії, її функціонального значення дозволяє по-новому підійти до осмислення процесу естетичного становлення особистості, з'ясування ролі естетичної особистості в оновленні та розвитку культури.

Проблема пошуку оптимальних шляхів становлення естетичного індивіда не нова. Проте, дослідники з давніх пір до сьогоdnішнього часу практично ніколи не зверталися до поняття «естетична освіта», й сьогодні дана категорія ототожнюється з категорією «естетичне виховання».

Якщо ж, у свою чергу, проаналізувати теорію і практику естетичного виховання у нашій країні, зафіксований в численних виданнях, то виявиться, що естетичне виховання, перш за все, постає як педагогічна проблема. При цьому вона розглядається поза цілісною системою культури, вивчається більше в плані педагогічної технології або в ідеологічному аспекті. Мова, за рідкісним винятком, йде про залучення до мистецтва. Коли йдеться про освіту, то завдання освіти естетичної замінюються завданням освіти тільки художньої.

Отже, на тлі величезної кількості літератури, присвяченій досвіду естетичного виховання, проблема естетичної освіти є малодослідженою. Незважаючи на те, що останнім часом з'явилися деякі філософські дослідження естетичної освіти (роботи Андрущенко Т.І., Полянської К.В., колективна монографія «**Естетична освіта педагога**»), залишається не до кінця виявленою її сутність, необхідність і наукова обґрунтованість.

Освіта розглядається в рамках філософії освіти як процес входження людини в світ, в життя суспільства; як процес соціалізації, в результаті якого вона набуває статусу повноцінного і повноправного громадянина. Це – процес і результат засвоєння систематизованих знань і пов'язаних із ними способів практичної і пізнавальної діяльності. У широкому сенсі освіта постає як процес педагогічно організованої соціалізації, здійсненої в інтересах особистості і суспільства.

Відповідно до нової педагогічної парадигми в освіті об'єднуються навчання й виховання, а також самонавчання і самовиховання, що забезпечують культурну спадкоємність поколінь і готовність людини до виконання соціальних і професійних ролей. За допомогою освіти індивід освоює систематизовану сукупність моральних, естетичних, культурних цінностей, які відповідають його інтересам і суспільним очікуванням.

Учитель, викладач в цьому випадку є не тільки передавачем знань, а й наставником, вихователем. Тому говорячи про естетичну освіту, слід мати на увазі також її складову – естетичне виховання. У свою чергу, при реалізації теорії естетичного виховання в середній і вищій школі, необхідно враховувати, що естетична освіта, яка є процесом трансляції, передачі естетичної інформації, має розглядатися як необхідна база естетичного виховання. Однак мало тільки розглянути дві сторони єдиного естетико-виховного процесу, довести роль і значення кожної з них. Необхідно також звернутися до специфіки естетичного, досліджувати механізм передачі естетичної інформації та її засвоєння учнями та студентами в процесі становлення естетичної особистості.

Слід відмітити, що естетичне виховання здійснюється найбільш ефективно саме у процесі навчання, коли людина систематизовано засвоює основні теоретичні положення естетики, впорядкує власний естетичний досвід за допомогою її категоріального апарату, формує здатність активно творити й діяти «за законами краси». Ці процеси буквально злиті в естетичній освіті, оскільки естетичне є чуттєвим за своєю природою. Тому «візитною карткою», особливістю процесу естетичного виховання є прямий вплив, і навіть нав'язування вихованцем ладу почуттів, переживань, смаків і оцінок вихователя (вчителя, викладача) в ході навчання естетики.

Естетичне виховання сьогодні не повинне бути обмежене ідеологічними рамками і бути не цілеспрямованим впливом на вихованця з метою розвитку в нього необхідних якостей, а бути процесом створення сприятливих матеріальних і духовних умов для розвитку особистості учня або студента, для виявлення природних задатків і формування на їх основі творчих здібностей.

Базу естетичної освіти складають соціально-естетичні цінності («людський зміст»). У них знаходять вираження об'єктивна необхідність буття та його цілі, які диктуються розвитком суспільства і наявною життєвою ситуацією. Суть естетичної освіти також полягає і в тому, щоб забезпечити інформаційний процес пізнання міри людського роду, процес передачі знань, образів людської діяльності, передачі й забезпечення сприйняття інформації з точки зору того, хто сприймає. Вона є осягненням укладеного в речі, явища, вчинки, теорії – змісту. Естетична освіта – це також набуття навичок, способів діяльності в сфері матеріального і духовного виробництва через формування здібностей до неї.

Таким чином, естетична освіта в єдності навчання й виховання формує індивідуальну експресію, узгоджує дискурсивне та інтуїтивне мислення; розвиває творчу уяву, навчає подоланню стереотипів тощо. «Нарешті, естетична освіта підвищує якість життя. Формування есте-

тичного смаку, почуттєвості, здатності помічати естетичне багатство світу, передавати інформацію не тільки вербальними засобами, а й за допомогою творчого акту, виразності жесту, погляду, міміки сприяє гармонізації всіх атрибутів людської особистості: волі, розуму, почуттів. Практична реалізація творчих здібностей особистості викликає відчуття повноти та осмисленості існування» [2, с.5].

Питання полягає в тому, яким чином можна реалізувати ці завдання в умовах кризи гуманітарної освіти й фрагментації культурного простору, в якому численні форми естетичного і художнього освоєння світу не знаходять необхідної філософської та світоглядної основи. Інституційні форми естетичного й художнього виховання сьогодні часто суперечать численним художнім практикам, затребуваним в середовищі підлітків і молоді, які, однак, не визначили свого місця в соціокультурному просторі і не знаходять виходу своєї діяльності в реальному житті. Інституційним же формам естетичної освіти не вистачає організації, цілеспрямованості, методів роботи зі шкільною й студентською аудиторією і, що найголовніше, концептуальної основи, яка б сприяла соціалізації та адаптації людини в складному світі посткультури.

Слід констатувати також, що в практиці сучасної освіти виховний аспект було витіснено інформативним. Різко зріс потік інформації, знизилася частка гуманітарних дисциплін, стало переважати тестування як спосіб перевірки знань. Все це стало основою як шкільної, так і вузівської освіти в умовах технологічної модернізації та становлення інформаційного суспільства. У наші дні все гостріше постає питання про зниження інтелектуального рівня дітей і підлітків, про кризу культури й про засилля стандартної продукції маскульту, про відхід молоді у віртуальний простір. Усе більше говориться про множинність ідентичності; а людині, особливо молодій, все складніше зорієнтуватися і знайти своє місце у фрагментованому соціокультурному просторі.

У таких умовах неминуче звернення до концептуального осмислення естетичної освіти як найважливішого чинника у формуванні гармонійної особистості. Як справедливо зазначає К.В. Полянська, «естетична освіта та виховання є гарантією успішної самореалізації особистості. Побудова громадянського суспільства, інтеграція України у світове та європейське співтовариство передбачають орієнтацію на людину, її духовну культуру й визначають основні напрями модернізації навчально-виховного процесу» [4, с. 164].

Для того щоб входження людини в нову цивілізацію було природним і ненасильницьким, необхідно створювати нові стратегії і програми такої освіти. Ці програми включали б у себе не тільки найцінніше з культурного досвіду всього людства, а й допомагали соціалізації лю-

дини в складному соціокультурному просторі наших днів, сприяли б як адекватній орієнтації у віртуальному просторі, так і вмінню вирішувати проблеми реального життя. З огляду на неоднорідність всього інформаційно-дігталізованого простору, в якому росте сучасна людина, можна говорити про підвищену вимогливість до гармонізації всіх її взаємодій зі світом, яка може стати умовою самореалізації і повноцінного життя.

Для цього, в першу чергу, необхідно трансформувати всі процеси підготовки нових педагогічних кадрів, здатних не вчити, а освічувати людину, яка може відповісти на виклики сучасного світу. Ці по-новому освічені люди зможуть побудувати відносини учня або студента зі світом природи й культури, знайти застосування тим творчим здібностям, які іманентно закладені в кожному з нас, але далеко не завжди знаходять можливість вираження і застосування.

Розвиток здатності сприйняття і переживання сприйнятого – перша сходинка в естетичному розвитку індивіда, роль якої незмірно зростає в умовах становлення сучасної цивілізації, адже нове розуміння творчої особистості фіксує важливість емоційно-почуттєвої сфери. Тому й формування творчої особистості по суті своїй є, перш за все, естетико-виховним процесом, який не зводиться до передачі культурного досвіду від покоління до покоління (що часто ставало основою освітньої та виховної діяльності в минулому). Водночас, не заперечуючи ролі емпатії в сприйнятті культурних феноменів, необхідно послідовно створювати систему формування естетичних цінностей, які зроблять значний вплив не тільки в сфері художньої культури, але в життєвому світі людини в цілому.

Важливо відмітити, що емоційна реакція пробуджує в суб'єкті сприйняття здатність до рефлексії, активізує розумові процеси до формування оцінного судження, яке спонукає, в свою чергу, суб'єкта сприйняття до вчинення певних дій відповідно до правил, норм і ціннісних орієнтацій особистості. Перетворення естетичної емоції в фактор формування в суб'єкті рефлексивної здатності створює сприятливі умови для творчого самовираження. Одночасно з активним естетичним сприйняттям в суб'єкті починають вироблятися та оформлюватися ціннісні реакції і судження, якими в своєму подальшому житті керується людина, постійно збагачуючи і розвиваючи всю свою систему ціннісних орієнтацій в світі і в усій своїй життєвій активності. Сформована система цінностей служить для людини орієнтиром у всіх взаємодіях зі світом людей і зі світом природи, органічним елементом всього психічного життя суб'єкта, вона стає рисою його характеру і керівним початком всіх його активних, тепер уже творчих взаємодій зі світом.

Якщо звернутись до практики викладання естетики в педагогічному університеті, то вона дозволяє виявити протиріччя між об'єктивним

соціально-культурним замовленням суспільства на формування професійної майстерності та естетико-педагогічної компетентності майбутнього вчителя і організацією навчального процесу. Естетика як навчальна дисципліна поступово «вимивається» не тільки з нормативної, але й з вибіркової частин навчальних планів. Естетик, який би міг реалізовувати цілі й завдання естетичної освіти, просто не може з'єднатись зі студентською аудиторією.

Таким чином, здійснення естетичної освіти в сучасній Україні є комплексною проблемою, в якій тісно переплітаються методологічні, педагогічні та організаційні аспекти. При її розв'язанні, на мою думку потрібно, по-перше, концептуально осмислити цілі, завдання, особливості естетичної освіти. По-друге, слід розглядати естетичну освіту як нерозривну єдність двох її найважливіших частин: естетичного навчання і естетичного виховання. По-третє, усвідомлювати, що практика естетичного виховання не може будуватися поза естетичною освітою. По-четверте, «реабілітувати» естетику як науку, вивчення якої є необхідним для того, щоб зберегти Людину й Культуру у світі посткультури.

Література

1. *Бычков В. В.* Эстетика: Учебник/ В. В. Бычков – М.: Гардарики, 2004. – 556 с.
2. Естетична освіта педагога: колективна монографія/За ред. Андрущенко Т.І. — К.: 2015. — 172с. – Режим доступу: <http://www.npu-etestet.com.ua/kolektivna-monografiya/>.
3. *Стеценко Л. Л.* Сучасна українська естетика: до визначення тенденцій розвитку / Л. Л. Стеценко // Гуманітарний часопис. – 2013. – № 2. – С. 55-62. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gumc_2013_2_9.
4. *Полянська К. В.* Естетична освіта як елемент духовного багатства індивіда / К. В. Полянська // Гілея: науковий вісник. – 2016. – Вип. 104. – С. 163-165. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2016_104_46.
5. *Шатинская Е.Н.* Эстетик в лабиринтах посткультуры // Философия и культура. – 2013. – № 3 (63). – С. 403- 416.
6. *Шатунова Т. М.* Эстетика социального (эстетическое начало в процессе идентификации современного человека)/Т. М. Шатунова – Казань: Казан. ун-т, 2012. – 140 с.

Головина Н. И.

ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В УСЛОВИЯХ ПОСТКУЛЬТУРЫ

В статье рассмотрены цели и задачи эстетического образования, представленного в единстве обучения и воспитания, в условиях посткультуры. Показано, что осуществление эстетического образования в современной Украине является комплексной проблемой, в которой тесно переплетаются методологические, педагогические и организационные аспекты. При ее решении,

необходимо, во-первых, концептуально осмыслить цели, задачи, особенности эстетического образования. Во-вторых, следует рассматривать эстетическое образование как неразрывное единство двух ее важнейших частей: эстетического обучения и эстетического воспитания. В-третьих, обосновать положение о том, что практика эстетического воспитания не может строиться вне эстетического образования. В-четвертых, «реабилитировать» эстетику как науку, изучение которой необходимо для того, чтобы сохранить Человека и Культуру в мире посткультуры.

Ключевые слова: *посткультура, эстетизация, эстетическое образование, эстетическое обучение, эстетическое воспитание.*

Golovina N.I.

AESTHETIC EDUCATION IN THE POST-CULTURE

The article describes the aims and objectives of aesthetic education, provided in the unity of training and education, in a post-culture.

It is shown that for the post-culture is characterized by fragmentation, pluralism, cultural spaces, lack of hierarchy of values and criteria. Post-culture admits her exhaustion and the inability to produce new cultural texts and artifacts, is characterized by a crisis of creativity. The predominance of technological content, the collapse of the traditional system of values questioned the need for an aesthetic appreciation of the world of phenomena.

The state of contemporary aesthetics, in which the transformation of subject field and methodology, systematization and compilation of categorical apparatus.

However, post-culture – is an area of numerous paradoxes. One of them is the fact that the process of aestheticization of social reality. Aesthetization in article understood as a purposeful social process of acquiring or enhancing the aesthetic qualities of all forms of social relations, including personal. It is a stable trend in the development of the modern world, which makes the problem of aesthetic education important and urgent.

The content of “aesthetic education” concept, which is not enough investigated. It remains not fully revealed its essence, and the need for scientific validity. It is shown that the implementation of aesthetic education in modern Ukraine is a complex issue, which is closely intertwined methodological, pedagogical and organizational aspects. In its decision, it is necessary, first, conceptually understand the goals, objectives, particularly aesthetic education. Secondly, it is necessary to consider the aesthetic education as an inseparable unity of its two main parts: the aesthetic education and aesthetic fostering. Thirdly, to justify the position that the practice of aesthetic education can not be built without aesthetic education. Fourth, to “rehabilitate” the aesthetics as a science, the study of which is necessary in order to save Human and Culture in the world of post-culture.

Keywords: *post-culture, aestheticization, esthetic education, esthetic enlightening, esthetic fostering.*

Надійшла до редакції 27.04.2016 р.